

EDİRNE ŞAH MELEK CAMİİ'NİN TANITIMI VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ HAKKINDA DÜŞÜNCELER

Bozkurt ERSOY*

İlk devir Osmanlı cami mimarisinde gerek plan ve gerekse süsleme açısından önemli yapılar arasında düşünülmesi gereken Şah Melek Camii, yayınlara geçmiş olmasına karşın, yeteri kadar üstünde durulmaması nedeniyle gereken ilgiyi görmemiştir. Hatta fiziki müdahalelerle de büyük bölümü orijinal durumunu yitirmiştir. Yapının 1963, 1965 ve 1966 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan restorasyonunda da yeteri kadar titiz ve dikkatli davranılmadığı anlaşılmaktadır. Şah Melek Camii'ni konu alan yayınlar için de aynı şey söz konusudur. Kimi yayında bilgi, kimi yayında ise plan yanlışlıkları göze çarpmaktadır. Bunlara incelememizde yer geldikçe değinilecektir.

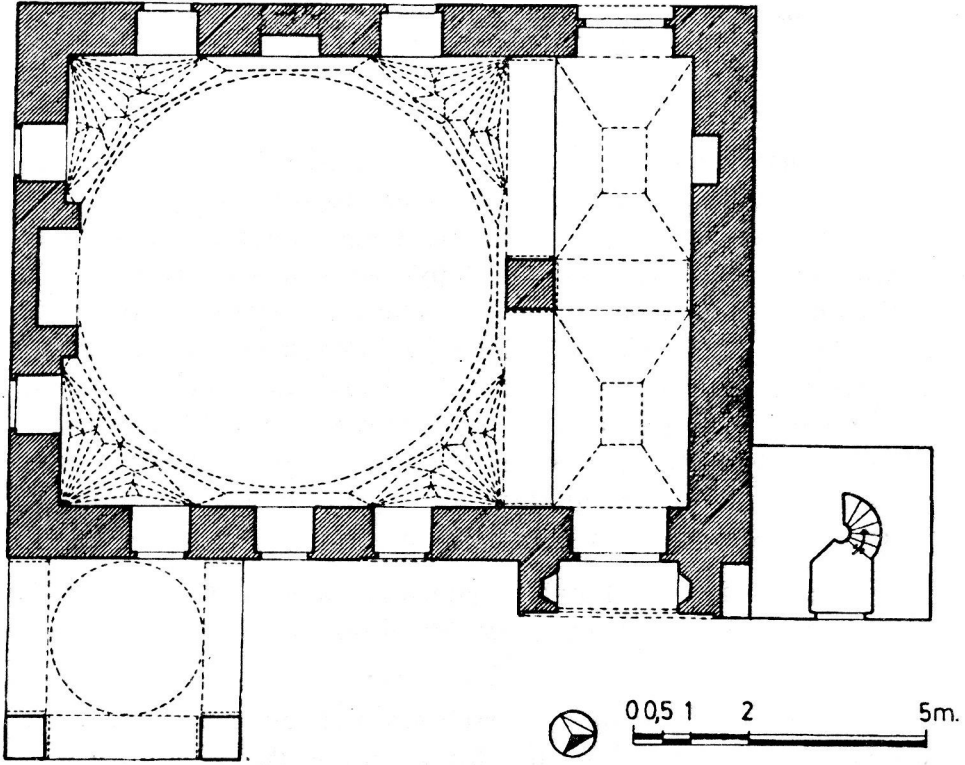
Yapı, Edirne-Kapıkule yolunda Londra Asfaltı olarak adlandırılan caddenin solunda, Gazi Mihal Köprüsü'nün başında yer alır.

İç mekan değişikliği gösteren tek kubbeli kübik mescitler grubuna giren Şah Melek Camii bir kubbe ile iki aynalı tonozun örttüğü dikdörtgen planlı bir yapıdır ve kuzeydoğusunda minaresi bulunmaktadır. (Şek.1)

Yapı malzemesi olarak düzgün kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Harimin , yaklaşık 2/3'ünü örten kubbe sekizgen kasnak üzerine oturur. Harim cepheleri, kasnak ve geçişlerin dış cepheleri silmeli taş saçakla sınırlandırılmıştır.

Harimin güney ve batı cephelerinde altta iki, üstte iki ve kasnakta bir olmak üzere toplam beşer; kuzey cephede ise üstte iki pencere açıklığı yer alır. Bu pencerelerden cephelerin alt bölümlerindekiler taş söveli, düz atkılı, dikdörtgen açıklıklardır. Her açıklığın üst kesimine sivri hafifletme kemeri inşa edilmiştir. Bu kemerlerden güney cephedekiler tuğla ile, batı cephedekiler ise bir taş iki tuğla şeklinde almasıktır. Ancak restorasyon sonucu batı cephenin tamamen elden geçirilerek yenilendiği, güney cephenin ise günümüze kadar tamamına yakın bölümünün orijinal olarak

* Yard .Doç.Dr. A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Şekil 1. Edirne Şah Melek Camii.

gelebildiğini düşünürsek, açıklıkların üstlerindeki hafifletme kemerlerini orijinalde tuğla ile inşa edildiğini söyleyebiliriz. Kemer aynalarının tamamı ise yenilenmiş olup yatay tuğla sıraları ile doldurulmuştur. Üst pencereler ile kasnaktaki pencereler şebekeli olup (1) tuğla ile inşa edilmiş sivri kemerlerle son bulur. Batı cephenin kuzey ucunda taştan yuvarlak kemerli derince bir niş içinde, yine taştan basık kemerli kapı açıklığı yer alır.

1)Yapının eski fotoğrafında üst pencerelerin şebekesiz oldukları görülmektedir. Bkz.S.Ünver, "Edirne'de Şah Melek Paşa Camii Nakışları Hakkında," **Vakıflar Dergisi**, III, Ankara 1956, 30. sayfadan sonra gelen fotoğraf.

Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi güney, batı ve kuzey cephelerden sadece güney cephe tamamına yakın bir bölümüyle günümüze kadar orijinal olarak gelebilmiş, batı ve kuzey cephe restorasyon sonucu yenilenmiştir. Bu nedenle, tuğla ve düzgün kesme taşın inşa sırasında örgüde kullanılış şekli ancak güney cepheden anlaşılabilir. Cephede yatay ve dikey olmak üzere iki çeşit almasıklık söz konusudur. Yatay almasıklık bir düzgün kesme taş/iki dik tuğla; dikey almasıklık ise bir sıra taş ve tuğla /üç sıra tuğla hatıl şeklinde oluşturulmuştur. Ancak tuğla hatıl sıralarının sayısı pencerelerin kemer üzengi noktaları ile alt seviyeleri hizasında beşe çıkmaktadır. Gerek kasnak cepheleri ve gerekse batı ve kuzey cephelerinde restorasyon sonucu yatay almasıklık sistemi değişmemiş, buna karşın dikey almasıklıkta tuğla hatıl sıraları iki olarak yenilenmiştir. Sadece batı cephe alt pencere açıklıklarının kemer üzengi noktaları seviyesinde tuğla hatıl sırası üçe çıkarılmıştır.

Yapının taçkapısının da bulunduğu doğu cephesi (Fot.1) tamamen düzgün kesme taş kaplamalıdır ve restorasyon sırasında tamamına yakını yenilenmiştir. Harim cephesinde altta üç, üstte iki ve kasnakta bir olmak üzere altı pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu açıklıklardan üsttekiler şebekeli olup, kasnak cephesindeki tuğladan, harim cephesindekiler taştan sivri kemerle son bulur. Cephenin alt bölümündekiler taş söveli, düz atkılı, dikdörtgen açıklıklar olmakla birlikte üst kesimlerinde yer alan hafifletme kemerlerinden taçkapının yanında bulunan gemi teknesi, diğer ikisi sivri kemer şeklindedir ve hepsinin kemer aynaları yatay tuğla sıraları ile doldurulmuştur. Yine taçkapının yanındaki pencere açıklığı hafifletme kemeriyle birlikte profilli bir çerçeve içine alınmıştır.

Aynı cephede, üst pencerelerin ortasına yakın bir seviyede küçük taş konsollar göze çarpmaktadır. Bu da günümüze kadar gelemeyen ancak sonraki bir ilave olması gereken bir sundurmanın varlığını göstermektedir. Kaldı ki, bu sundurmayı dış tarafta alttan destekleyen ahşap direklerin oturduğu zıvana deliklerinin izleri de seki şeklindeki taş zemin üstünde seçilebilmektedir(2).

2) Aynı durum Şah Melek Camii'nin çok yakınında yer alan Gazi Mihal Camisi'nin 1920 yılında çekilen bir fotoğrafında görülmektedir (Bkz. E.H.Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri 755-886 (1403-1451)**, II. cilt, İstanbul 1972, 389. sayfa 675. resim) . Ancak sundurma orijinal olmayıp sonraki bir dönem ilavesidir ve Şah Melek Camii'ndeki konsolların benzerleri burada da yer almaktadır (bkz. **ay. yer.**, 674. resim).

Bugün doğu cephenin güney ucunda 1965 yılında yapıya bitişik olarak inşa edilmiş baldaken bir türbe yer almaktadır (3). Türbenin güney ve kuzey kemerleri, batıda harim cephesine; doğuda ise taştan kare ayaklara oturmaktadır. Üstü ise pandantifle geçilen kubbe ile örtülüdür. Türbe içinde bir taş sanduka bulunmakla beraber kitabesizdir (4).

Caminin kuzeydoğu köşesinde yer alan minaresi yine orijinal olmayıp, sonradan inşa edilmiştir (5). Eski minaresinin Balkan Harbi'nde 1910 yılında mermi isabetiyle yıkıldığı söylenmektedir (6). Ancak S.Ünver'in verdiği, eserin kuzeydoğu köşesini gösteren fotoğraf (7) dikkatli incelendiği takdirde, duvar dokusunu oluşturan tuğla hatil sıralarının, minarenin bulunduğu söylenen yerde bozulmadan devam ettiği görülmektedir. Bu durumda minarenin yeri, ya da olup olmadığı konusunda kesin konuşmamak gerektiği düşüncesindeyiz. Kaldı ki, eserin kitabesinde "mescid" kelimesinin geçmesi, inşasında bir minare olmayabileceğini de akla getirmektedir. Eğer böyle ise yıkıldığı söylenen minarenin daha sonraki bir dönemde ilave edildiği ve bugünkü minarenin onun yerinde inşa edildiği düşünülebilir. Yine aynı fotoğrafta taçkapı, yapı kütesinden dışa doğru taşmış durumdadır. Oysa yapılan restorasyonda taçkapının kuzey yanında kalan harim duvarının bir bölümü, taçkapı genişliğinde harimin kuzeydoğu köşesine kadar düzgün kesme taşla kapatılmıştır (Bkz. Şek.1). Bunun sonucu olarak minare kaidesinin doğu yüzü harimin doğu cephesiyle aynı düzlemde yer alması gerekirken, yeni minare taçkapı cephesiyle aynı düzlem üstünde inşa edilmiştir. Halbuki, burada bir minare olduğu kabul edilse bile yeni minare bugünkü durumundan yaklaşık 1 metre daha geriden inşa edilmeliydi.

3) Bu türbe E.H.Ayverdi'nin verdiği planda hiç gösterilmemiş (Bkz. E.H.Ayverdi **a.g.e.**, 418.s.); A. Kuran cami ile aynı tarihte inşa edilmiş gibi çizmiştir (Bkz. A.Kuran, **The Mosque in Early Ottoman Architecture**, Chicago and London, 1968, p.66). O. Aslanapa'nın verdiği plan ise tümüyle yanlıştır (Bkz. O.Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul 1986, 61.s.).

4) A.Kuran (**a.g.e.**, p.66) türbe içinde Şah Melek Paşa'nın yattığını söylemektedir. Oysa Şah Melek Paşa'nın kabri caminin haziresi içindedir (Fot. 2). 1441 tarihli kabir kitabesi için bkz. E.H.Ayverdi, **a.g.e.**, 420.s.

5) Gerek A.Kuran (**a.g.e.**, p.66) gerekse E.H.Ayverdi (**a.g.e.**, 418.s.) ve O.Aslanapa (**a.g.e.**, 61.s.) verdikleri planlarda minareyi orijinal olarak çizmişlerdir.

6) Bkz. O.N.Peremeci, **Edirne Tarihi**, İstanbul 1940, 64.s. ve O.Aslanapa, **Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri**, İstanbul 1949, 103.s.

7) Bkz. S.Ünver, **a.g.m.**, 30. sayfadan sonra gelen fotoğraf.

Harimin kuzeydoğu köşesinde yer alan taçkapaı, ana kütlede yaklaşık 1 metre kadar dışa çıkıntı yapan dikdörtgen prizma şeklinde tasarlanmış ve profilli bir çerçeve içine alınmıştır (Fot. 3). Ana nişin taşa oyularak elde edilen palmet sırası (8) ile süslü (9) yuvarlak kuşatma kemeri (Şek.2) altında üç dilimli bir süs kemeri daha görülmektedir. Kuşatma kemeri ile yanlarda yer alan profilli çerçeve arasında kalan yüzey, süsleme şeridi olarak değerlendirilmiştir. Burada taş, küflü olarak "Allah gani" (10) yazısının tekrarlanması şeklinde oyulmuş (Şek.3) ve elde edilen boşluklara firuze renkli sırlı tuğlalar yerleştirilmiştir (Fot.4) (11). Bu süslemeden günümüze ancak sol taraf gelebilmiş, diğer taraflar yenilediği için kaybolmuştur.

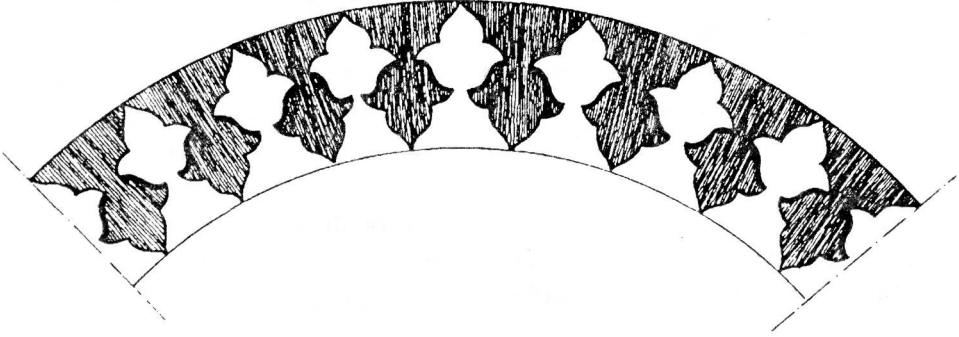
Ana nişin yan duvarlarında birer mihrabiye bulunmaktadır. (Fot.5). Kaş kemerli, iki sıra mukarnas kavsaralı mihrabiye nişleri yarım altıgen planlıdır (Şek.4). Mermerden basık kemerli ve söveli harime giriş kapısı ana nişin içinde yer alır. Basık kemerin üstünde

8) Burada palmetler arasında kalan boşluklar da birer ters palmet şeklindedir. Aynı tarz süsleme şeridinin benzerlerini 1398-99 tarihli Bergama Ulu Camii giriş kapısı atkı taşında, taşa oyulmuş olarak (Bkz.B.Ersoy, "Bergama Ulu Camii", **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi**, IV, İzmir, 1988, 61.s.2.şek.); XVI. yüzyıla tarihlenen İznik İsmail Bey Hamamı'nda sıva üzerine malakâri tekniği ile işlenmiş şekilde (bkz. G.Goodwin, **A History of Ottoman Architecture**, London 1971, p.85); 1404 tarihli Balat İlyas Bey Camii doğu cephesinde (bkz. A.Durukan, **Balat İlyas Bey Camii**, Ankara 1988, 41.s. 19.fot.) ve 1443-47 tarihli Edirne Üç Şerefeli Camii avlu batı kapısının dış kemerinde (bkz. Y.Demiriz, **Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme, I, Erken Devir (1300-1453)**, İstanbul 1979, 520.s. 528. resim) iki renk taşla işlenmiş olarak; 1436 tarihli Edirne Muradiye Camii'nde ise duvar çinileri üstündeki frizde (Bu frizin sonraki bir döneme ait olduğu söylenmektedir. Bkz.Y.Demiriz, **ay.es.**, 499.s.) kabartma çini olarak (Bkz. Y.Demiriz, **ay.es.**, 503.s. 507. resim; çizim için E.S.Ettinghausen, "Of Lotus and Palmettes", **First International Congress on Turkish Tiles and Ceramics, 6-11.7.1986**, İstanbul 1989, p.93 Fig.1) görmekteyiz.

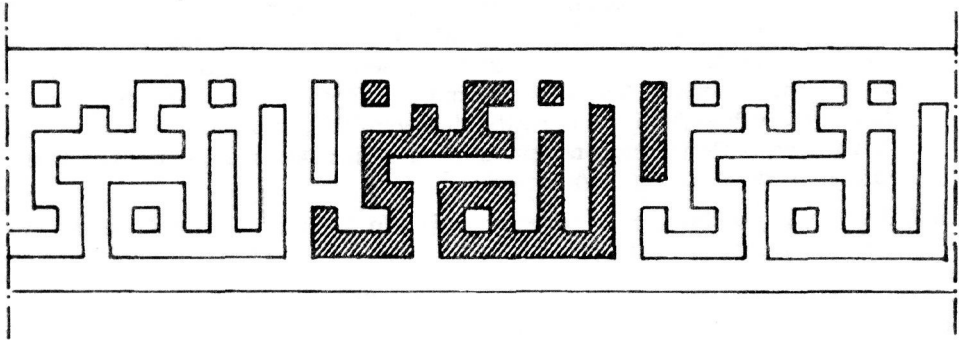
9) Y.Demiriz (**a.g.e.**, 507.s.) bu süsleme şeridinin "aslında herhalde renkli taş kakmalı" olduğunu söylemektedir.

10) S.Ünver (**a.g.m.**, 27.s.) "Allahu Ganiyyun" şeklinde vermiştir.

11) Taş içine çini parçalarının yerleştirildiği örneklerden birkaçını şöyle sıralayabiliriz: Konya Sahip Ata Camii, Arapkir Tekke olması muhtemel yapı (Ş.Yetkin, **Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi**, İstanbul 1986, 153.s.), Balat İlyas Bey Camii (**ay.es.**, 130. s; A.Durukan, **a.g.e.**, 26.s.), Bursa Yeşil Cami, Koza Hanı, İstanbul Mahmud Paşa Türbesi (Ş.Yetkin, **a.g.e.**, 205.s.). Ayrıca bu konuda bilgi için bkz. M.Meinecke, **Fayancedekorationen Seldschukischer Sakralbauten in Kleinasien**, Teil I, Tübingen 1976, s.113-114.

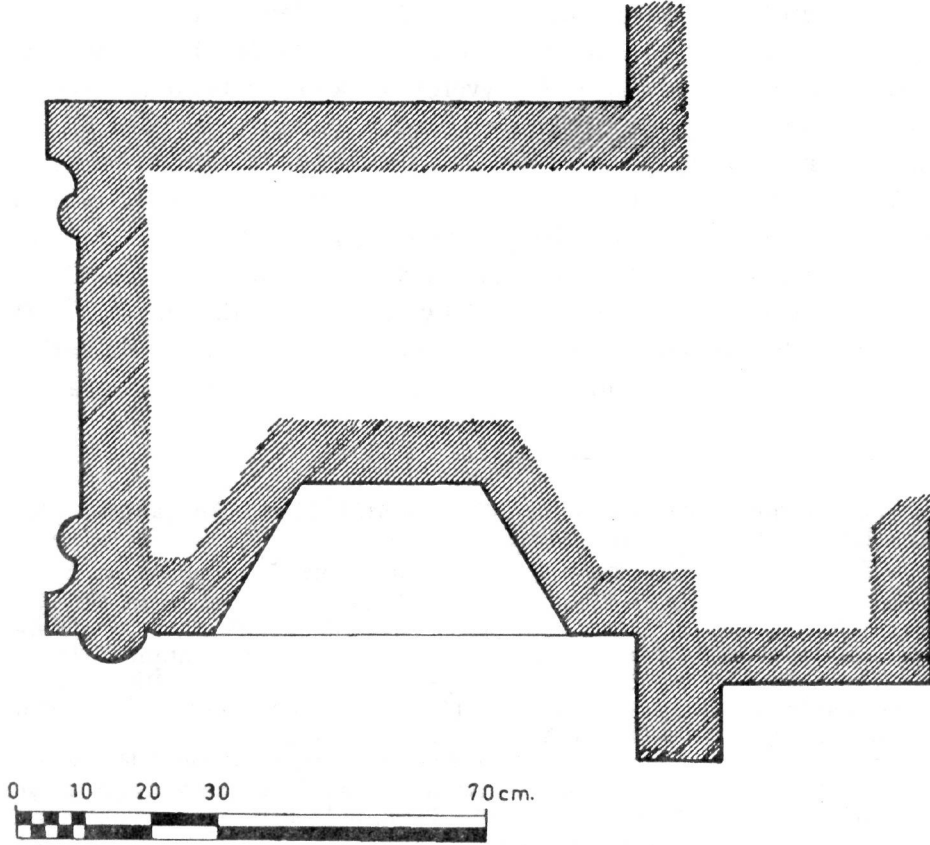
Şekil 2. Şah Melek Camii, taçkapı nişi kuşatma kemeri palmet süslemesi

Şekil 3. Şah Melek Camii, taçkapı süsleme şeridi.

bulunan 832/1429 (12) tarihli üç satırlık Arapça kitabesine (13) göre, mescidi Şadi oğlu Şah Melek inşa ettirmiştir (14) (Fot.6).

Dikdörtgen planlı harim kubbeli bir kare alan ile bu alanın kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda uzanan ardarda iki aynalı tonozun örtüğü dikdörtgen planlı alandan oluşur.

Şekil 4. Şah Melek Camii, taçkapı profili.

- 12) A.Kuran (a.g.e., p.66) 1428 olarak vermişse de kitabede geçen H.832 yılının Ramazan ayı 1429 yılına tekabül etmektedir.
- 13) Kitabe metni için bkz. E.H.Ayverdi, a.g.e., 419. s; O.Onur, **Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler**, İstanbul 1972, 93.s; T.Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", **Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, 167.s.; S.Ünver, a.g.m., 27.s.
- 14) Şah Melik ya da Şah Melek Paşa I.Mehmed ve II. Murad dönemlerinde önemli vazifeler gören bir kişiydi. Daha geniş bilgi için bkz. T.Gökbilgin, a.g.m., 167.s.; O.Onur, a.g.e., 92-93.ss.; S.Ünver, a.g.m., 27,29.s.; E.H.Ayverdi, a.g.e., 417.s.

Taçkapıdan iki aynalı tonozun örttüğü bölüme girilir (15). Tonozlar, ortada, bir ucu kuzey duvarına, diğer ucu ise kare planlı bir ayağa oturan ve kuzey-güney yönünde uzanan bir kemerle desteklenmiştir. Kuzey duvarında, üstte, yuvarlak kemerli iki pencere açıklığı ile altta, duvarın batı ucuna yakın dikdörtgen planlı bir niş bulunmaktadır (16).

Doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen alanın batı duvarında, taçkapının bulunduğu ana girişin tam simetriğinde ikinci bir giriş kapısı daha yer almaktadır. E. H. Ayverdi bu kapının, belki de batıda önceden yer alan ve günümüze kadar gelemeyen Şah Melek Medresesi'nde okuyan talebelerin kullanması amacıyla açılmış olabileceğini düşünmektedir (17). Ancak bu kapı açıklığının orijinal olup olmadığı, ya da orijinal işlevi konusunda kesin bir yargıya varmak olanaksızdır (18). Aynalı tonozlarla örtülü alan, kubbeli kare alandan doğu-batı yönünde uzanan iki yüksek yuvarlak kemerle (Fot.7) ve yaklaşık 25cm. yükseklikteki bir seki ile ayrılmıştır. Kemerler ortada seki üstünde yer alan kare planlı bir taş ayağa (19), doğuda ve

15) O.Aslanapa'nın verdiği planda bu bölümün örtüleri tamamen yanlıştır. Bkz. O.Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, 61.s.

16) O.Aslanapa'nın verdiği planda (bkz. **ay.yer.**) bu niş gösterilmemiştir.

17) Bkz. E.H.Ayverdi, **a.g.e.**, 418.s. Şah Melek Paşa'nın konumuz olan yapıdan başka bir medrese (Vakfiye için bkz. T. Gökbilgin, **XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar.**, İstanbul 1952, Vakıflar kısmı, 247-249 s.s.; O.Onur, **a.g.e.**, 94-96. ss.; M.Bilge, **İlk Osmanlı Medreseleri**, İstanbul 1984, 149-152 ve 274-294. ss.) ile Horozlu Yokuşu'nda Şah Melek Odaları Mahallesi'nde aynı isimdeki çıkmaz sokakta yer alan ahşap çatılı bir mescid (Bkz. Badi Efendi'den naklen E.H.Ayverdi, **a.g.e.**, 420.s.; Bu mescid 1940'da mülkiyeti satılmak üzere müzayedeye konmuştur. Bkz. R.M.Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında", **Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri**, I, İstanbul 1963, 473.s.) inşa ettirdiği bilinmektedir. Medrese Mihal Bey köprüsü başında bulunuyordu (Bkz. T.Gökbilgin, **XV-XVI. Asırlarda Edirne...**,263.s.) ve XVII. yüzyıl başlarında da bu bölge "Medrese-i Şah Melek Mahallesi" olarak geçiyordu (Bkz. Ö.Ergenç, "XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler", **IX. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 21-25 Eylül 1981) Kongreye Sunulan Bildiriler**, III. cilt, Ankara 1989, 1420. sayfadan sonra yer alan tablo.

18) Kapının bulunduğu yerin, yapının kuzeybatı köşesi olduğu düşünüldüğünde buranın bir minare girişi olabileceği de - fazla zorlama olsa da- dikkate alınmalıdır.

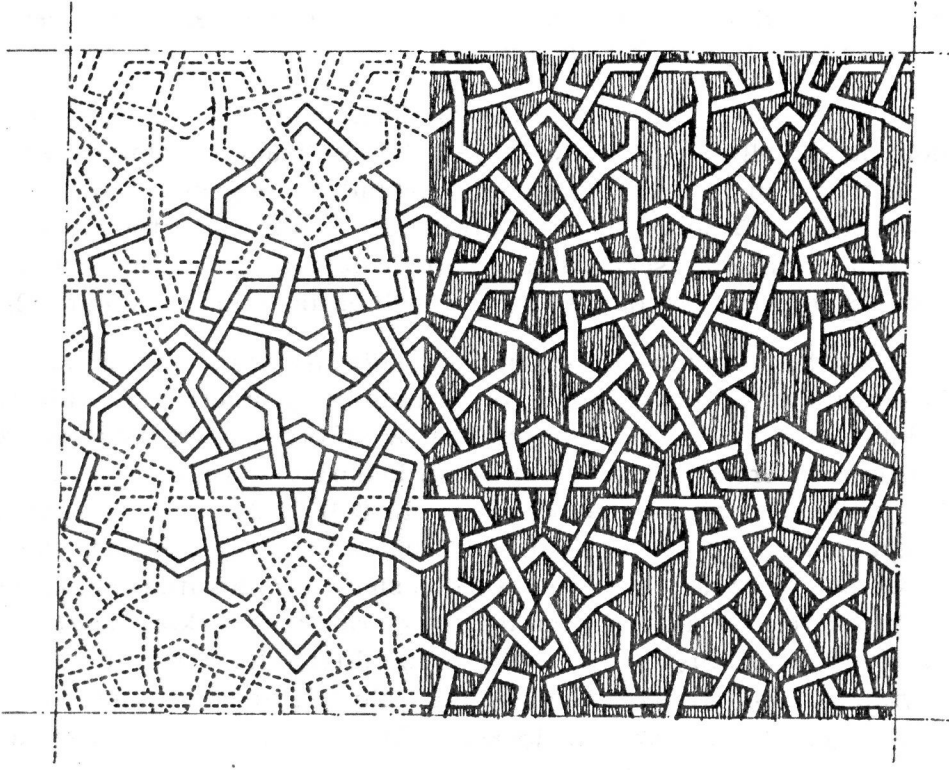
19) O.Aslanapa verdiği planda bu kemerleri ortada iki adet sütuna oturtmuştur. Bkz.O.Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, 61.s.

batıda ise duvarlara oturmaktadır. Kare alan köşelerde üçgenlerle geçilen bir kubbe ile örtülür (Fot.8) (20).

Bu alan üçgenler arasında dört, cephe duvarlarının üst bölümünde altı ve alt seviyede yer alan yedi açıklık olmak üzere toplam onyedici pencere ile aydınlanmaktadır. Bu pencerelerden alt seviyedekiler düz atkılı dikdörtgen (21), üst kesimdekiler ise yuvarlak kemerli açıklıklar şeklindedir. Batı duvarında alt seviyedeki iki pencere açıklığı arasında dikdörtgen planlı bir niş bulunmaktadır (22).

Alçı mihrabın dikdörtgen planlı (23) nişi sekiz sıra mukarnas kavsaralıdır (Fot.9). Niş yüzeyi alçıdan geometrik motiflerle doldurulmuştur (Şek.5). Bu geometrik motif ortada sivri kollu yıldız görünümünü verecek şekilde altıgenin kenarlarına yerleştirilen kırık hatlı altı adet altıgenden elde edilmiştir (24). Nişin kavsara altında kalan cephesinde küp başlıklı, kare planlı birer sütunce yer alır. Kavsarayı cepheden sınırlandıran alçı silme ise mukarnas sıralarını takip ederek basamaklar halinde kavsara tepe noktasına doğru kademelendirilmiştir. Kavsara köşeliklerinde ise yine alçı kaytanlarla kolları iki paralel hattan oluşan, oniki ve sekiz kollu yıldızlar yer almaktadır (25), (Şek.6). Bu yıldızların kolları içinde

-
- 20) E.H.Ayverdi'nin verdiği planda (a.g.e., 418.s.) üçgenlerin çizimi doğru değildir. A.Kuran (a.g.e., p. 66) tromp olarak çizmiş, O.Aslanapa ise doğu ve batı yanlara birer kemer çizerek ortaya pandantiflerle geçilen kubbe yerleştirmiştir. Bkz. O.Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, 61. s.
- 21) Alt seviyedeki pencerelerin üstlerinde orijinalde kemerler bulunduğu eski fotoğraflarında görülen izlerden anlaşılmaktadır.(fot. için bkz. O.Aslanapa, **Edirne'de Osmanlı ...**,102.s. 126. Şek.)
- 22) E.H.Ayverdi (a.g.e., 418 . s.) bu nişin yerine bir pencere açıklığı çizmiştir. Oysa burada böyle bir açıklık yoktur. Batı duvarın dış cepheden fotoğrafı için bkz. A.Kuran, a.g.e., p.67.
- 23) A.Kuran (a.g.e. p.66) mihrap nişini yarım daire, O.Aslanapa (**Osmanlı Devri Mimarisi**, 61.s.) yarım sekizgen planlı göstermiştir.
- 24) Anadolu'da Osmanlı öncesi taçkapılarda görülen yıldızlar çokgenler içine alınmış şekilde olup (Bkz.R.H.Ünal, **Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar**, İzmir 1982, 90.s.) düzgün altıgen, sivri kollu yıldızın oluşumunda tamamlayıcı bir rol oynamaz.
- 25) Oniki ve sekiz kollu yıldızların tek bir kompozisyon içinde yer almasına örnek olarak Bursa, Yıldırım Camii tabhane odalarındaki alçı dolap süslemesi verilebilir (Fot. için bkz.Y.Demiriz, a.g.e., 432.s. 410. resim). Kolları iki paralel hattan oluşan yıldızların yer aldığı Osmanlı öncesi örnekler ve çizimleri için bkz. R.H.Ünal **Osmanlı Öncesi...**, 80-90.ss., Lev. LXI-LXIV, 133-141. ss.

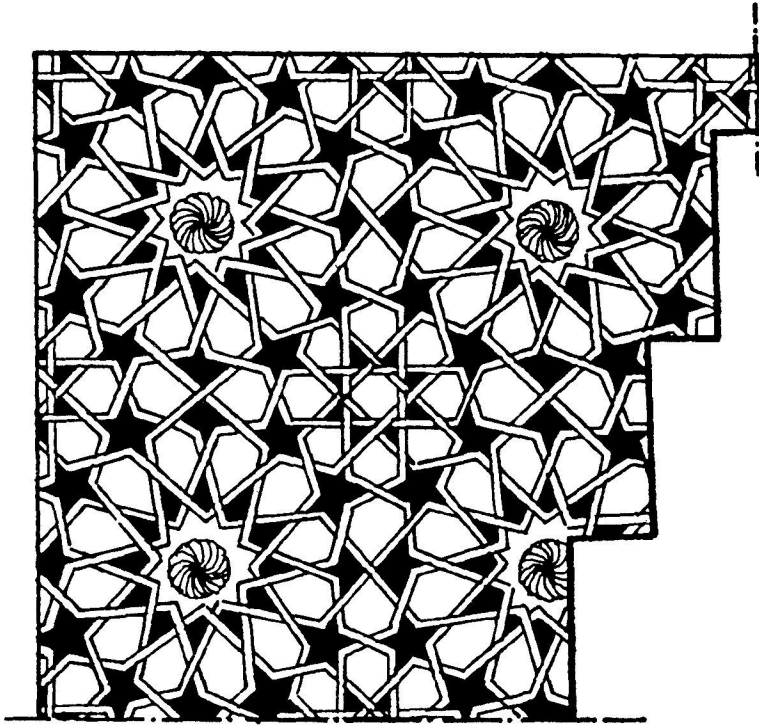

Şekil 5. Şah Melek Camii, mihrap nişi geometrik süslemesi.

kalan yüzeyler palmet-rumi kompozisyonlu birer alçı motifle (26), göbekler yine alçıdan birer çarkıfelek motifiyile doldurulmuş, yıldızlar arasında kalan bölümlere ise çiniler yerleştirilmiştir (27).

26) Bitkisel motifler orijinalliklerini yitirdiklerinden bir yanlışlığa neden olmaması açısından, çizimde yalnız geometrik motifi vermekle yetindik.

27) O. Aslanapa (**Edirne'de Osmanlı...**, 103 s. ve **Osmanlılar Döneminde Kütahya Çinileri**, İstanbul 1949 , 14.s.) mihrabı kaplayan çiniler üzerine sonradan geometrik motiflerden oluşan bir alçı (ustuka) dekoru sıvandığını; **Osmanlı Devri Mimarisi**, 62. sayfada ise alçı kabartma mihrabın geometrik yıldızları etrafına firuze sivri uçlu kakma çinilerin sıralandığını söylemektedir. Şah Melek Camii mihrabında olduğu gibi alçı ve çininin birlikte kullanıldığı örneklerden bazıları şunlardır: Ermenek Tol Medrese Türbesi'ndeki sanduka (bkz. Ş.Yetkin, **a.g.e.**, 198. s.); Bursa Yıldırım Camii tabhanelerindeki duvarlar (Y.Demiriz, **a.g.e.**, 413.s.); Edirne Yıldırım Camii tabhane odaları ocak bordür ve alınlığı (Fot. için bkz.**ay.es.** 555.s. resim 529 b; K.Erdmann, "Neue Arbeiten zur Turkischen Keramik" , **Ars Orientalis**, Vol. V,1963,p.194,Taf.1 Abb.2) Bu örneklerden Bursa Yıldırım Camii tabhanelerindekiler (oniki ve sekiz kollu yıldızların birarada kullanılması açısından) Şahmelek Camii'ndekilerle benzerlik göstermektedir (Fot. içinbkz. Y.Demiriz, **a.g.e.** 432.s. 410. resim).

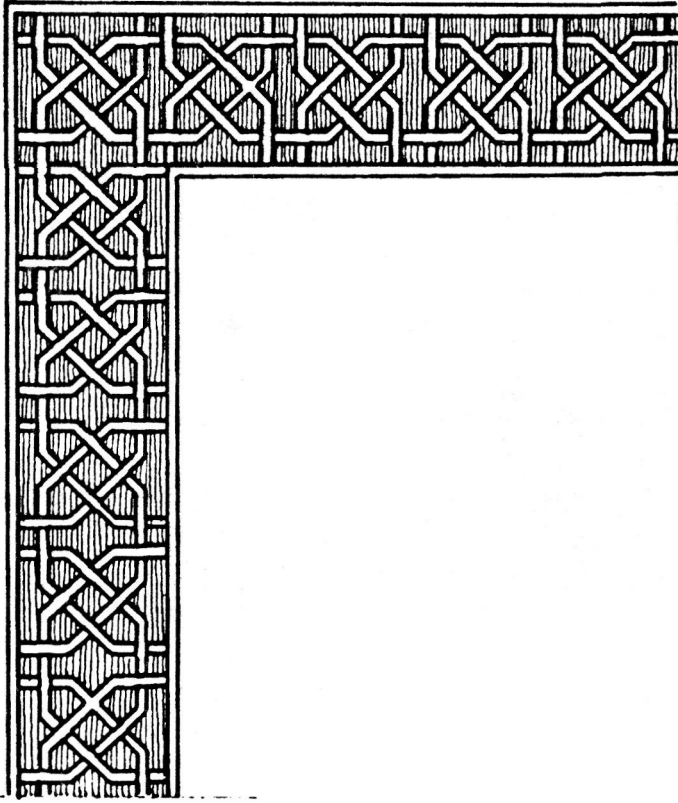

Şekil 6. Şah Melek Camii, mihrap kavsara köşeliği geometrik süslemesi

Mihrap nişi ve kavsara köşeliklerini dıştan bitkisel motifli bir bordür sınırlandırır. Bu bordürün üstünde yer alan alnlık içinde bir yazı kartuşu görülmektedir. Kartuşun dışında kalan alnlık yüzeyi bugün tamamen boyalıdır. Oysa, mihrabın eski fotoğraflarında (28) alnlık yüzeyinin tamamı kalem işi yazılarla süslüdür. Mihrap dıştan üç bordürle çerçevelenmiştir. Bunlardan birincisi geometrik kompozisyondan oluşan bordürdür (Şek.7.).Bu geometrik kompozisyon bordürün iki kenarına sıralanan yarım sekizgenlerin merkezde dört kollu yıldızlar oluşturmasıyla elde edilmiştir (29). İkinci bordür saç örgüsü şeklinde, üçüncüsü ise sülüs

28) Bkz. Yıldız Demiriz, *a.g.e.*, 512.s.523. resim.

29) Konya Sırçalı Medrese Taçkapısında (Bkz. R.H.Ünal, *a.g.e.*, Levha LXVII şek.153), İznik Müzesi'ndeki stuko parçaları üstünde (Bkz.Y.Demiriz, *a.g.e.*, 583.s.625. resim) ve Edirne Yıldırım Camii tabhane odaları ocak nişlerinin alçı bordüründe (Bkz. K.Erdmann, *a.g.m.*, Taf 1 Abb.2) görülenler benzer örneklerden birkaçıdır. Bunlardan Edirne Yıldırım Camii'nde bulunan bordürde yıldız kolları arasında çini parçalar yer almaktadır.

Şekil 7. Şah Melek Camii, mihrap bordürü geometrik süslemesi

yazıdır. Ancak geçirdiği onarımlar ve boyama nedeniyle bu yazı kuşağı kaybolmak üzeredir.

Harim duvarları, alt pencerelerin atkı seviyesine kadar orijinalde çini kaplı iken (30) günümüze sadece çok az bir bölümü gelebilmiştir (Fot. 10), (31). Lacivert zemine beyaz ve firuze renkte palmet ve rumilerin birbirlerine bağlanarak oluşturdukları renkli sır

30) Eski durumunu gösteren fotoğraf için bkz. O.Aslanapa, **Edirne'de Osmanlı...**, 102.s., 125-126.şekiller.

31) S.Ünver (a.g.m., 27.s.) Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü'nün odasında bu caminin çinilerinden bir parça gördüğünü söylemektedir.

teknikindeki (cuerda-seca) bordürlerle (Şek. 8), (32) sınırlanan firuze sırlı altıgen çiniler, düşey dikdörtgen panolar halinde yan yana sıralanmışlardır. Altıgen çinilerin ortalarında altın yıldızla oluşturulmuş (33) bitkisel motif dolgulu bir madalyon yer almaktaydı (34). Bugün, altın yıldızlı süslemeler silinmiştir.

Harım duvarlarının üstte kalan bölümleri ise sıvalı ve badanalıdır (35).

XIII. yüzyıl sonlarında Anadolu Selçuklu Devleti'nin parçalanması sonucu kurulan Beyliklerde kimi yapıların Selçuklu geleneğini sürdürdüğünü, kimi yapıların ise Klasik Osmanlı Mimarisinin ana şemasını oluşturacak yeni denemeleri yansıttığını görmekteyiz.

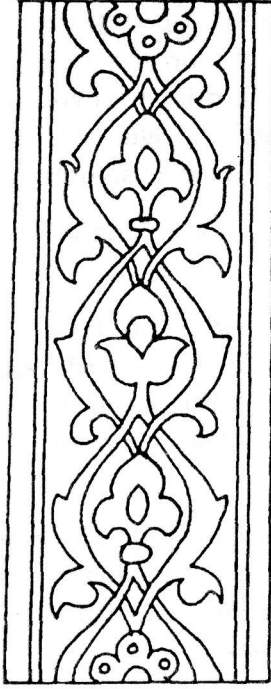
Anadolu Selçuklularında az sayıda örneklerine rastladığımız tek kubbeli kübik mescitler XIV. yüzyılda Beylikler Devri'nde bütün Anadolu'ya yayılmış ve en bol örnekli cami tipi haline gelmiştir. Bu

32) Anadolu'da bu teknikte yapılmış olan çiniler XV. ve XVI. yüzyıllara tarihlenen eserlerde karşımıza çıkar (G.Öney, Türk Çini Sanatı, İstanbul 1976, 64.s.). Osmanlılarda bu tip çiniler bulunan yapıların en önemlisi 1421 tarihli Bursa Yeşil Cami ve Türbesi'dir (Bkz.Ş.Yetkin, a.g.e., 142.s.). Şah Melek Camisi'nde yer alan palmet-rumi kompozisyonlu bordür çinilerine çok benzeyen örneklerden biri Bursa Cem Sultan Türbesi içinde (Fot. için bkz. K.Erdmann, a.g.m., Taf. 3 Abb 11) diğeri ise Bursa Muradiye Camii (Fot. için bkz.Y.Demiriz, a.g.e., 276.s. 164.resim ve 277.s.167. resim) ile Medresesinde(Fot. için bkz.ay.es., 286.s. 184. resim) yer almaktadır. Bir başka örneğin ise Germiyanogulları Döneminden Kütahya'da II.Yakub Bey Türbesi'nin altıgen zemin çinileri arasında bir bordür halinde bulunması (Fot. için bkz. F.Şahin, "Kütahya'da Çinili Eserler", Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılına Armağan, KÜTAHYA, İstanbul, 1981-82, 146.s.5. resim) ilgi çekicidir. Benzer bir bordür parçası da 1975 yılında İznik Müzesi'nde iken (Fot. için bkz. ay. yer., 6 resim) sonradan Çinili Köşk'e nakledilmiştir (Fot. için bkz. Anadolu Medeniyetleri, III, Selçuklu / Osmanlı, (Sergi Kataloğu), 122.s.E.28)

33) Altın yıldızlı çinilerin yapım tekniği için bkz. Ş.Yetkin, a.g.e., 207.s. Bu tip çiniler Divriği Darüşşifası Türbesi ve Konya Karatay Medresesi gibi Selçuklular Dönemi eserlerinde de görülmektedir. Osmanlı eserleri arasında ise Bursa Yeşil Cami ve Bursa Cem Sultan Türbesi, İstanbul Çinili Köşk altıgen, yıldızlı çiniler bulunan örneklerdendir. Altın yıldızlı çinilerle ilgili geniş bilgi için bkz. G.Öney, a.g.e., 63.s. ve M.Meinecke, a.g.e., pp. 109-111.

34) Motif için bkz. S.Ünver, a.g.m., 30-31. sayfalar arasında kalan çizim; Fotoğraf için bkz. Y.Demiriz, a.g.e., 511.s. 520,521.resim.

35) S.Ünver (a.g.m.,28.s.) cami içindeki çini süslemeler ve mihrap üstündeki kalem işi yazılar ile Edirne'deki diğer eserleri karşılaştırarak bu yüzeylerin de orijinalde kalem işi süslemelere sahip olması gerektiğini söylemektedir.

Şekil 8. Şah Melek Camii, renkli sır (cuerda seca) tekniğindeki bordür çinisi süslemesi

devirde inşa edilen tek kubbeli kübik mescitler ise Selçuklu devrindekilere nazaran fazla bir gelişme göstermemekle beraber, son cemaat mahallinin bu tip yapılarda yaygınlaşması açısından önemli bir adım olarak nitelenebilir. Bunun yanında toplu mekan anlayışına doğru gelişim gösteren çabalar da görülmektedir. Bu çabaların bir bölümüne de Osmanlı Beyliği örneklerinde rastlanmaktadır.

İncelemeye çalıştığımız Şah Melek Camii, tek kubbeli kübik mescitler içinde iç mekanın oluşumu açısından değişiklik gösteren sayılı örneklerden biridir. Bu yoldaki ilk denemeler Bilecik Orhan Gazi (XIV.yy. ilk yarısı) ve İnönü Hoca Yarıgar (XIV. yy) camilerinde kendini belli etmeye başlamıştır. Bu eserlerde kubbeli mekanın, harim duvarlarının içine dört yönde yerleştirilen eyvan görünümündeki birer kalın kemerle genişletilmesi şeklindedir. İç mekanın genişletilmesi yolunda diğer bir deneme, İznik Yeşil Cami (1378-1392), konumuz olan Şah Melek Camii (1429) ve Edirne Dar-ül Hadis' de (1434) görüldüğü gibi mihrap tarafından yer alan kubbeli

mekanın kuzey yanına giriş mekanı şeklinde bir kısmın ilavesidir.

Şah Melek Camii'nde giriş mekanı kubbeli bölüme ortada kare ayağın desteklediği iki yüksek kemerle açılırken, diğer iki yapıda iki sütuna oturan üç kemer yer almaktadır. Bunun sonucu olarak da giriş mekanı Şah Melek Camii'nde iki, diğerlerinde ise üç bölümlüdür. Konumuz olan yapıdaki farklı bir unsur da taçkapının giriş mekânının doğusunda yer almasıdır.

Görüldüğü gibi, Osmanlı Mimarisinde iç mekan oluşumu açısından değişiklik gösteren eserlerden biri olan Şah Melek Camii, aynı plan tipi özelliğini yansıtan eserler içinde dahi bazı farklılıklarla özel bir yere sahiptir.

Yapı, mimari tasarımı yanında taş, alçı ve çini süslemenin çeşitliliği ile de bu tür süslemelerin birarada görüldüğü sayılı eserlerden biri olarak dikkati çekmektedir.

1362 yılında Osmanlı sınırları içine giren ve 1453 yılına kadar imparatorluğun başkentliğini yapan Edirne'de, günümüze kadar gelen büyük programlı yapıların yanında fazla ilgi görmemiş ve bunun sonucu olarak da büyük ölçüde orijinalliğini yitirmiş durumdaki Şah Melek Camii, mütevazî boyutlarda olmasına karşın gerek plan şeması ve gerekse süslemeleri açısından hem döneminin, hem de döneminden önceki eserlerin özelliklerini bünyesinde toplaması açısından önemli bir yapıdır.

